

❖ سنجش پایبندی دینی دانشجویان (۲) ❖

□ دکتر محمد صادق مهدوی □

گروه جامعه‌شناسی

۹-۲-۲- علامه سید محمد حسین طباطبائی:

علامه طباطبائی در کتاب خلاصه تعالیم اسلام در تعریف دین می‌نویسد: دین، عقاید و یک سلسله دستورهای عملی و اخلاقی است که پیامبران از طرف خداوند برای راهنمایی و هدایت بشر آورده‌اند. اعتقاد به این عقاید و انجام این دستورها، سبب سعادت و خوشبختی انسان در دو جهان است.

پس اگر ما دیندار باشیم و از دستورهای خدا و پیغمبر پیروی کنیم هم در این دنیای زودگذر خوشبخت می‌شویم و هم در زندگی جاوید و بی‌پایان جهان دیگر، سعادت‌مند خواهیم بود.

دین خدا، ما را به همین سعادت و خوشبختی هدایت می‌کند و بدون دین، سعادت و خوشبختی امکان ندارد. عقاید دینی مانند پلیس مخفی در دل انسان جای دارد و او را در همه حال همراهی می‌کند و وی را از ردایل اخلاقی بازداشته و به فضائل وادارش می‌کند.

ایمان، قویترین و محکمترین تکیه‌گاهی است که در جزو مد زندگی هرگز انسان دچار هراس و اندوه نمی‌شود. خداپرستان در هیچ حادثه‌ای خود را نمی‌بازند و در خویشتن احساس حقارت و زبونی نمی‌کنند، چه خود را بقدرت نامحدود خالق جهان پیوسته می‌دانند و در کلیه حالات بیاد او و در پناه او هستند، قلبی مطمئن و

دلی نیرومند و آرام دارند.

دین بما دستور میدهد دارای اخلاق پسندیده باشیم و تا می توانیم کارهای خوب و شایسته انجام دهیم.
بنابراین دین به سه بخش تقسیم میشود:

۱- اعتقادات

۲- اخلاق

۳- عمل

۱- اعتقادات :

ما اگر به عقل و وجدان خود مراجعه کنیم در می یابیم که این جهان هستی با نظام شگفت انگیز خود نمی شود خود بخود بوجود بیاید و این نظام حیرت انگیز جهان آفرینش نمی تواند بدون نظم دهنده ئی انجام یابد، مسلماً آفریننده ئی هست که با توانائی و علم بی پایان خود این جهان بزرگ و با عظمت را پدید آورده است و با قوانین ثابت و تغییرناپذیری که در سرتاسر عالم هستی برقرار کرده، جهان آفرینش را با نظام دقیق به راه انداخته است و هیچ چیز بیهوده و به گزاف آفریده نشده و هیچ موجودی از قوانین خدائی که بر جهان حکومت می کند، خارج نیست.

آیا باور کردنی است که چنین خدای مهربان با همه لطف و عنایتی که به آفریده های خود دارد انسان را که شاهکار خلقت و آفرینش است، به حال خود بگذارد؟ و جامعه بشری را به عقل خودشان که بیشتر اسیر هوی و هوس شده و در نتیجه دچار گمراهی و بدبختی می شوند واگذار نماید؟ پاسخ این سؤال ناگفته پیدا است؟

بنابراین باید بوسیله پیامبرانی که از هر نوع خطا و اشتباه بدورند، دستورهای برای افراد بشر بفرستد تا بکار بستن آن دستورها آنانرا به سعادت و نیکبختی برساند. و می بینیم در این جهان آثار و فوائد پر ارزش عمل به مقررات دینی بطور کامل آشکار نمی شود، نه افراد نیکوکار به پاداش خود می رسند و نه اشخاص تبهکار و ستمگر کیفر اعمال خود را می بینند. پس از اینجا می فهمیم که باید عالم دیگری باشد که در آن جا به کارهای مردم دقیقاً رسیدگی شود تا اگر کسی عمل خیری انجام داده

پاداش آنرا ببیند و اگر کار زشتی از او سرزده به جزای آن برسد. دین مردم را به این اعتقادات تشویق می‌نماید و آنان را از جهل و بیخبری برحذر می‌دارد.

۲- اخلاق:

دین بما می‌گوید که در زندگی، صفات پسندیده برای خود اختیار کنیم و خوی خوش داشته باشیم و خود را با اوصاف خوب و نیکو بیارائیم. وظیفه‌شناس، خیرخواه، بشردوست، مهربان، باوفا، خوش خلق، خوش رو و دادگستر باشیم و از حق خود دفاع کنیم و از حدود و حقوق خود تجاوز نکنیم و به مال و عرض و جان مردم تعدی روانداریم. و در طلب دانش و ادب از هیچ‌گونه فداکاری و از خودگذشتگی کوتاهی ننمائیم و بالاخره، عدل و اعتدال (میانه‌روی) را در تمام امور زندگی پیشه خود سازیم.

۳- عمل:

دین دستور می‌دهد که در زندگی، کارهایی را انجام دهیم که خیر و صلاح خود و جامعه ما در آنهاست و از کارهایی که فساد و تباهی بیار می‌آورد، دوری کنیم. و نیز بما می‌آموزد که بعنوان عبادت و پرستش پروردگار اعمالی مانند نماز و روزه و نظائر آن که نشانه بندگی و فرمانبرداری است بجا آوریم. اینهاست مقررات و دستورهائی که دین آورده و ما را به آن دعوت می‌نماید و چنانکه پیداست بعضی از آنها اعتقادی و برخی اخلاقی و پاره‌ئی دیگر عملی است. بطوریکه گفته شد پذیرفتن و بکار بستن آنها یگانه وسیله سعادت و نیکبختی است زیرا میدانیم که انسان جز اینکه واقع بین باشد و با اخلاق نیکو و اعمال پسندیده زندگی کند، سعادت نمی‌دارد.

ایشان در ادامه با استفاده از آیات قرآن چنین نتیجه می‌گیرد که دین در اصطلاح قرآن همان روش زندگی است که انسان‌گریزی از آن ندارد و فرقی که میان دین و یک قانون اجتماعی می‌توان یافت این است که دین از ناحیه خدای متعال است و قانون اجتماعی مولود افکار مردم و بعبارت دیگر دین میان زندگی اجتماعی مردم و پرستش خدای متعال و فرمانبرداری از وی، پیوند می‌دهد، ولی در قوانین اجتماعی

اهتمامی باین پیوستگی نیست.

ایشان در توضیحات خود پیرامون فواید دین (کارکرد دین) فایده نهائی دین را اصلاح جامعه میدانند که این هدف از یکسو با مسئولیت خدایی دادن به انسان دیندار و در نتیجه کنترل درونی خود او بر اعمالش و از سوی دیگر با ارائه قوانین لازم برای اداره جامعه که خود از تضمین انجام کنترل درونی متوسط افراد برخوردار است، حاصل میشود.

ایشان معتقدند دین در اصلاح فرد و جامعه تأثیری عمیق دارد و بلکه تنها وسیله سعادت و نیکبختی است و با مقایسه دین با قوانین بشری می‌نویسند:

دین علاوه بر اینکه مانند قوانین بشری برای حفظ انتظامات پاسبان گمارده و مقرراتی برای مجازات متخلفان و سرکشان وضع کرده، وسایل نیرومند دیگر نیز در اختیار دارد که می‌تواند با آنها هر نیروی مخالفی را مغلوب کند و درهم شکند.

۱- دین در نتیجه پیوندی که میان زندگی اجتماعی و پرستش خدای متعال داده است در همه اعمال فردی و اجتماعی برای انسان مسئولیت خدایی ایجاد کرده انسان را در همه حرکات و سکنات خود مسئول خدای متعال میدانند. چون خدای متعال با قدرت و علم بی‌پایان خویش از هر جهت به انسان احاطه دارد و بهرگونه فکری که در سر بپروراند و رازی که در دل داشته باشد کاملاً آگاه است و چیزی بر وی پوشیده نیست.

دین زمام مراقبت و نگهداری انسان را علاوه بر پاسبان ظاهری، بدست یک پاسبان درونی می‌سپارد که در کار خود هرگز غفلت نمی‌کند و از پاداش و کیفر آن نمی‌توان جان بدربرد.

اگر حال کسی را که در محیط قانون زندگی می‌کند با کسی که در محیط دین بسر میبرد مقایسه نمائیم مزیت و برتری دین برای ما کاملاً واضح و آشکار خواهد شد. زیرا جامعه‌ایکه همه افراد آن متدین باشند و وظایف دینی خویش را انجام دهند، چون در همه حال خدایان ناظر کارهای خود میدانند از هرگونه بداندیشی نسبت به یکدیگر در امان هستند. بنابراین عموم افرادی که در چنین محیطی بسر می‌برند سهل است که از دست و زبان یکدیگر آسوده هستند و حتی در منطقه فکرم امنیت دارند در صورتیکه در قوانین عالم این معنی وجود ندارد. دین از گمان بدنیز انسان را

نهی کرده است.

انسان در محیط دینی کاملاً آسوده است و عمری را در نهایت خوش و راحتی بسر خواهد برد، و به سعادت جاویدان نایل خواهد شد. اما در محیطی که فقط قانون بشری حکمفرما باشد موقعی که پلیس را ناظر کار خود می بیند از کار خلاف خودداری می کند و در غیر این صورت ممکن است بهر عمل خلافی دست بزند.

۲- هر فرد دیندار به راهنمایی دین به این حقیقت پی برده است که زندگی وی محدود به زندگی چند روزه این جهان زودگذر نیست بلکه حیاتی نامحدود و بی پایان در پیش دارد که با مرگ از بین نمی رود و تنها راه سعادت همیشگی و راحتی ابدی وی اینست که از مقررات دینی که پروردگار متعال به وسیله پیامبران خود فرستاده است، پیروی کند. زیرا میدانند که مقررات دینی از طرف پروردگار دانا و توانا و بینائی است که درون و بیرون انسان را در پیشگاه خود باز داشته به حساب و رفتار پنهان و آشکار او رسیدگی خواهد کرد. بنابراین ممکن نیست از پنهان داشتن عملی استفاده کرده از فرمان خدای بزرگ شانه خالی کند.

۳- هر فرد دیندار نیز طبق عقاید دینی خود می داند هر دستور دینی را که انجام میدهد اطاعتی از پروردگار خود نموده است و باینکه از نظر رسم بندگی استحقاق اجر و مزدی ندارد، پاداش نیکی از فضل و عنایت پروردگار دریافت خواهد نمود. از این جهت هر اطاعتی را که انجام میدهد در حقیقت به اختیار خویش معامله ای نموده و داد و ستدی کرده است، زیرا با میل و رغبت مقداری از آزادی خویش را از دست داده در برابر آن خشنودی خداوند مهربان را بدست آورده و پاداش نیکی خواهد گرفت.

۱۰-۲-۲- محمد تقی مصباح یزدی:

دین، واژه ای است عربی که در لغت به معنای اطاعت و جزاء و... آمده، و اصطلاحاً به معنای اعتقاد به آفریننده ای برای جهان و انسان، و دستورات عملی متناسب با این عقاید می باشد. از این رو کسانی که مطلقاً معتقد به آفریننده ای نیستند و پیدایش پدیده های جهان را تصادفی و یا صرفاً معلول فعل و انفعالات مادی و

طبیعی میدانند "بی دین" نامیده می شوند. اما کسانی که معتقد به آفریننده‌ای برای جهان هستند هرچند عقاید و مراسم دینی ایشان، توأم با انحرافات و خرافات باشد "بادین" شمرده می شوند. و براین اساس، ادیان موجود در میان انسانها به حق و باطل، تقسیم می شوند، و دین حق عبارتست از: آیینی که دارای عقاید درست و مطابق با واقع بوده، رفتارهایی را مورد توصیه و تأکید قرار دهد که از ضمانت کافی برای صحت و اعتبار، برخوردار باشند.

با توجه به توضیحی که درباره مفهوم اصطلاحی دین، داده شد روشن گردید که هر دینی دست کم از دو بخش تشکیل می گردد: ۱- عقیده یا عقایدی که حکم پایه و اساس و ریشه آن را دارد. ۲- دستورات عملی که متناسب با آن پایه یا پایه‌های عقیدتی و برخاسته از آنها باشد.

بنابراین، کاملاً بجاست که بخش عقاید در هر دینی "اصول" و بخش احکام عملی "فروع" آن دین نامیده شود. چنانکه دانشمندان اسلامی، این دو اصطلاح را در مورد عقاید و احکام اسلامی بکار برده‌اند. ایشان در ادامه می نویسند:

واژه‌های جهان بینی و ایدئولوژی، به معانی کمابیش مشابهی بکار می رود، از جمله معانی جهان بینی این است: یک سلسله اعتقادات و بینشهای کلی هماهنگ درباره جهان و انسان، و بطور کلی درباره هستی". و از جمله معانی ایدئولوژی این است "یک سلسله آراء کلی هماهنگ درباره رفتارهای انسان"

طبق این دو معنی میتوان سیستم عقیدتی و اصولی هر دین را جهان بینی آن دین و سیستم کلی احکام عملی آن را ایدئولوژی آن به حساب آورد و آنها را بر اصول و فروع دین، تطبیق کرد ولی باید توجه داشت که اصطلاح ایدئولوژی، شامل احکام جزئی نمی شود چنانکه جهان بینی نیز شامل اعتقادات جزئی نمی گردد.

نکته دیگر آنکه: گاهی کلمه ایدئولوژی، به معنای عامی بکار می رود که شامل جهان بینی هم می شود. بحث از انواع جهان بینی نیز مورد توجه مصباح یزدی بوده و می نویسد:

در میان انسانها انواعی از جهان بینی، وجود داشته و دارد، ولی همگی آنها را میتوان بر اساس پذیرفتن ماوراء طبیعت و انکار آن به دو بخش کلی تقسیم کرد: جهان

بینی الهی و جهان بینی مادی.

پیرو جهان بینی مادی، در زمان سابق بنام "طبیعی" و "دهری" و احياناً "زندیق" و "ملحد" نامیده می شد و در زمان ما "مادی" و "ماتریالیست" نامیده می شود.

مادی گری نحله های مختلفی دارد و مشهورترین آنها در عصر ما "ماتریالیسم دیالکتیک" است که بخش فلسفی مارکسیسم را تشکیل می دهد.

ضمناً روشن شد که دایره کاربرد "جهان بینی" وسیعتر از عقاید دینی است زیرا شامل عقاید الحادی و ماده گرایانه نیز می شود، چنانکه واژه ایدئولوژی نیز اختصاص به مجموعه احکامی دینی ندارد.

اودر مورد منشأ پیدایش دین می نویسد:

در باره کیفیت پیدایش ادیان مختلف، در میان دانشمندان تاریخ ادیان و جامعه شناسی و مردم شناسی، اختلافاتی وجود دارد ولی بر اساس آنچه از مدارک اسلامی بدست می آید باید گفت: تاریخ پیدایش دین، همزمان با پیدایش انسان است و اولین فرد انسان (حضرت آدم "ع") پیامبر خدا و منادی توحید و یگانه پرستی بوده، و ادیان شرک آمیز همگی در اثر تحریفات و اعمال سلیقه ها و اغراض فردی و گروهی پدید آمده است.

ادیان توحیدی که همان ادیان آسمانی و حقیقی هستند دارای سه اصل کلی مشترک می باشند.

شوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱- اعتقاد به خدای یگانه.

۲- اعتقاد به زندگی ابدی برای هر فردی از انسان در عالم آخرت و دریافت پاداش و کیفر اعمالی که در این جهان انجام داده است.

۳- اعتقاد به بعثت پیامبران از طرف خدای متعال برای هدایت بشر بسوی کمال نهائی و سعادت دنیا و آخرت.

این اصول سه گانه، در واقع، پاسخهایی است به اساسی ترین سؤالاتی که برای هر انسان آگاهی مطرح می شود: مبدأ هستی کیست؟ پایان زندگی چیست؟ از چه راهی می توان بهترین برنامه زیستن را شناخت؟ و اما متن برنامه ای که از راه تضمین شده وحی، شناخته می شود همان ایدئولوژی دینی است که برخاسته از جهان بینی الهی می باشد.

عقاید اصلی، لوازم و ملزومات و توابع و تفاسیلی دارد که مجموعاً سیستم عقیدتی دین را تشکیل می‌دهد و اختلاف در اینگونه اعتقادات، موجب پیدایش ادیان و فرقه‌ها و نحله‌های مذهبی مختلف شده است. چنانکه اختلاف در نبوت بعضی از انبیاء الهی و تعیین کتاب آسمانی معتبر، عامل اصلی اختلاف بین ادیان یهودی و مسیحی و اسلام شده و اختلافات دیگری را در عقاید و اعمال، بدنیا آورده است که بعضاً با اعتقادات اصلی، سازگار نیست، مانند اعتقاد به تثلیث مسیحی که با توحید، وفق نمی‌دهد (هرچند مسیحیان در صدد توجیه آن برآمده‌اند) همچنین اختلاف بین شیعه و سنی در اسلام شده است.

حاصل آنکه، توحید و نبوت و معاد، اساسی‌ترین عقاید در همه ادیان آسمانی است ولی می‌توان عقاید دیگری را که یا از تحلیل آنها بدست می‌آید، یا از توابع آنها می‌باشد طبق اصطلاح خاصی جزء عقاید اصلی بحساب آورد، مثلاً می‌توان اعتقاد به وجود خدا را یک اصل و اعتقاد به وحدت او را اصل دوم شمرد، یا اعتقاد به اصل نبوت را جزء اصول همه ادیان و اعتقاد به نبوت پیغمبر خاتم (ص) را اصل دیگری از اصول دین اسلام شمرد. چنانکه بعضی از دانشمندان شیعه "عدل" را که یکی از عقاید فرعی توحید است اصل مستقلی شمرده‌اند و "امامت" را که از توابع نبوت است اصل دیگری محسوب داشته‌اند. در حقیقت، استعمال واژه "اصل" در مورد اینگونه اعتقادات، تابع اصطلاح و قرارداد است و جای بحث و مناقشه ندارد.

بنابراین، واژه "اصول دین" را می‌توان به دو معنای عام و خاص بکاربرد. اصطلاح عام آن در برابر "فروع دین" و بخش احکام بکار می‌رود و شامل همه عقاید معتبر می‌شود، و اصطلاح خاص آن به اساسی‌ترین عقاید، اختصاص می‌یابد. نیز می‌توان تعدادی از عقاید مشترک بین همه ادیان آسمانی مانند اصول سه‌گانه (توحید، نبوت، معاد) را "اصول دین" - بطور مطلق - و آنها را به اضافه یک یا چند اصل دیگر "اصول دین خاص" و یا با اضافه کردن یک یا چند اصل اعتقادی که از مشخصات مذهب و فرقه خاصی است "اصول دین و مذهب" یا "اصول عقاید یک مذهب" بحساب آورد.

۳- روش تحقیق:

در این بخش ابتدا به بیان روشهای بکار گرفته شده برای سنجش پایبندی دینی و موانع سنجش آن و سپس به بیان چگونگی سنجش عوامل مؤثر بر پایبندی دینی خواهیم پرداخت.

۳-۱- سنجش پایبندی دینی در این تحقیق:

برای سنجش پایبندی دینی ابتدا آن را به ابعاد جزئی تر تجزیه و برای سنجش هر بعد روشی مناسب با آن انتخاب کرده ایم. بطور کلی پایبندی دینی دارای ابعاد پایبندی به عقاید، اخلاق و به احکام و آداب و سنن دینی می باشد که بوسیله سؤال و طیف برش قطبین مورد سنجش واقع شده اند. چگونگی بررسی یک موضوع می تواند تحت تأثیر شرایط خاص خود در جامعه آماری تحقیق باشد و موضوع مورد بررسی ما به گونه ای است که تأثیر شرایط جامعه در روشهای سنجش آن می توانست مؤثر باشد. از یکسو اشاره و بیان مستقیم معرفهای مورد نظر که گویای میزانی از پایبندی دینی در ابعاد مختلف باشد امکانپذیر نیست زیرا بیان واقعیت آن برای افراد به دلیل عدم شناخت و یا به دلیل ترس از توبیخ و مجازات دشوار است و از سوی دیگر سنجش پایبندی دینی بی اینکه اشاره مستقیم به پاره ای از معرفها صورت گیرد امکان پذیر نیست. برای مثال از یکسو نمی توان از افراد در مورد میزان تقلید آنان به نماز خواندن و یا سایر احکام دینی سؤال نمود و به پاسخ آنها کاملاً اعتماد نمود و از سوی دیگر نمی شود پایبندی دینی افراد را سنجید و به تراز خواندن و امثال آن بی توجه بود. برای رفع این معضل و دوگانگی، ما بر آن شدیم که پایبندی دینی افراد را به دو شیوه مستقیم و غیر مستقیم مورد سنجش قرار دهیم.

۳-۱-۱- سنجش پایبندی دینی بطور مستقیم:

در این شیوه سنجش پایبندی دینی سؤالات و گویه ها به گونه ای تنظیم شده بود که پاسخگویان بطور صریح و روشن متوجه می شدند که مورد سؤالی واقع شده اند که به میزان تقید و پایبندی به یکی از معرفهای مختلف ابعاد دین مربوط می شود. همانطور که در تعریف دین در این تحقیق گفته شد، دین دارای سه بعد عقاید،

اخلاق و احکام دینی می‌باشد.

برای سنجش میزان پایبندی به عقاید مذهبی که همان پذیرش اصول و باورهای دینی است از معرفهای معاد (سؤال) قبول بهشت و جهنم (سؤال) اعتقاد به وجود شیطان (گویه) اعتقاد به خداوند به عنوان خالق هستی (سؤال)، پرستش خداوند (سؤال) انتظارات خداوند از انسان (سؤال)، هدف از خلقت انسان (سؤال)، تأثیر اعتقاد به خدا در زندگی (سؤال) و پذیرش اصل ولایت فقیه (سؤال)، قبول و ضرورت اداره کردن جامعه براساس قوانین دینی (سؤال)، اعتقاد به برتری اسلام نسبت به سایر ادیان (گویه)، تربیت دینی فرزندان (گویه)، پذیرش تقلید در احکام اسلامی (گویه)، قبول نذرکردن (گویه)، صدقه دادن (گویه) و پذیرش برتری تعهد بر تخصص (گویه) استفاده شده است. از ترکیب این نمرات با هم شاخص پایبندی به عقاید مذهبی بدست آمده است که افراد می‌توانسته‌اند از ۱۷ تا ۸۵ نمره کسب نمایند.

برای سنجش میزان پایبندی به اخلاق مذهبی به میزان پذیرش بایدها و نبایدهای دینی و مذهبی بدون توجه به اینکه توسط پاسخگویان رعایت می‌شوند یا نه توجه شده است. معرفهای لزوم دروغ نگفتن تحت هر شرایطی (گویه)، نخوردن مشروب (گویه) عدم اختلاط دختران و پسران نامحرم (گویه) عدم داشتن دوست دختری یا پسر (از جنس مخالف) (گویه)، عدم تماشای فیلم غیرمجاز (گویه)، رعایت کردن حجاب اسلامی (گویه)، عدم استفاده غیرمجاز از اموال دیگران (دزدی) (گویه)، ضرورت کمک به دیگران (گویه)، لزوم دفاع از مظلوم (گویه)، لزوم توکل به خدا (گویه) و احساس گناهکاری (سؤال) نیز برای این بعد در نظر گرفته شده‌اند. از ترکیب نمره حاصل از این معرفها نمره‌ای بدست آمده که به عنوان شاخص پایبندی به اخلاق مذهبی مورد بررسی قرار گرفته و هر پاسخگو می‌توانسته از ۱۱ تا ۵۵ نمره در این بعد کسب نماید.

برای سنجش میزان پایبندی به آداب و سنن دینی یا احکام مذهبی میزان انجام یا عدم انجام دستورات دینی در زمینه‌های مختلف بررسی شده است این بعد از پایبندی دینی به معرفهای امر به معروف و نهی از منکر کردن (سؤال)، تطبیق عبادت با دستورات دینی (سؤال)، نماز خواندن (گویه)، روزه گرفتن (گویه)، غیبت

نکردن (گویه)، عدم ازدواج با غیرمسلمان (گویه) عدم مصرف پول پیدا کرده (سؤال) انجام گناه و جبران گناه (سؤال) برخورد با مسئولین متخلف (گویه) تجزیه شده است. در اینجا نیز با ترکیب نمره حاصل از هریک از معرفها نمره‌ای بدست آمده است که تحت عنوان شاخص پایبندی به آداب و سنن مذهبی یا احکام مذهبی مورد تحلیل قرار گرفته است و هر پاسخگو می‌توانسته از ۱۱ تا ۵۵ نمره کسب نماید.

در پایان از جمع نمرات کسب شده هریک از ابعاد پایبندی دینی شاخص پایبندی دینی به دست آمده است که بیانگر پایبندی به دین پاسخگویان در هر سه بعد می‌باشد. به بیانی دیگر در این تحقیق پایبندی دینی بوسیله ۱۶ سؤال و ۲۳ گوئی سنجیده شده است که ۹ سؤال و ۸ گوئی آن پایبندی به عقاید مذهبی و ۱ سؤال و ۱۰ گوئی آن پایبندی به اخلاق مذهبی و ۶ سؤال و ۵ گوئی آن پایبندی به آداب و سنن و احکام مذهبی را مورد سنجش قرار داده است و هر پاسخگو می‌توانسته از حداقل ۳۹ تا حداکثر ۱۹۵ نمره به عنوان پایبندی دینی برخوردار شود.

۲-۱-۳- بررسی اعتبار شاخصها:

همانطور که قبلاً نیز اشاره شد در مراحل مختلف تحقیق بویژه در پایان مرحله تحقیق مقدماتی تعدادی از سؤالات و گوئیها حذف و یا مورد اصلاح واقع شد پس از انجام تحقیقات اصلی نیز تعدادی از سؤالات و گوئیها که ابعاد جزئیتر متغیرهای مختلف، اعم از وابسته و مستقل را مورد سنجش قرار می‌داد به دلیل عدم اعتبار کافی حذف گردید. به عبارت دیگر شاخص پایبندی دینی و شاخصهای ابعاد آن از معرفها و عناصری تشکیل شده است که از اعتبار کافی برخوردارند. برای تعیین میزان اعتبار سؤالات و معرفهای مختلف از روش همبستگی درونی گوئیها استفاده شده است که در این روش جمع نمرات هر بعد یا کل متغیرها را با نمره هریک از اجزای (یا معرفها) تشکیل دهنده آنها بی‌اینکه نمره خود آن جزء یا معرف در نمره جمع حضور داشته باشد در رابطه می‌گذاریم چنانچه این متغیرها از همبستگی قوی برخوردار باشند و رابطه آنها قابلیت تعمیم نتایج بدست آمده از جمعیت

پذیرش تقلید	پذیرش ولایت فقیه	پرستش خداوند
پذیرش نذر	برتری اسلام	اعتقاد به وجود خداوند
پذیرش صدقه دادن	اعتقاد به وجود شیطان	تأثیر اعتقاد به خدا
برتری تعهد بر تخصص	هدف از خلقت	انتظارات خداوند
	تربیت دینی فرزندان	معاد
	اداره جامعه بر اساس قوانین دینی	قبول بهشت و جهنم

عقاید

عدم استفاده از اموال دیگران	دروغ نگفتن
ضرورت کمک به دیگران	نخوردن مشروب
لزوم دفاع از مظلوم	اختلاط دختر و پسر نامحرم
لزوم توکل به خدا	دوست جنس مخالف
احساس گناهکاری	تماشای فیلم غیر مجاز
	رعایت حجاب

اخلاق

پابندی دینی

عدم مصرف پول پیدا کرده	امر به معروف و نهی از منکر
جبران گناه	تطبیق عبادت با دستورات دینی
برخورد با مسئولین متخلف	نماز خواندن
عدم انجام گناه	روزه گرفتن
عدم ازدواج با غیر مسلمان	غیبت نکردن

احکام و آداب

نمونه به جمعیت تحقیق را نیز داشته باشد (معنی دار باشد) به معنی آن است که سؤال یا گویه مورد نظر از ویژگیهای لازم برای سنجش متغیر خود و یا از اعتبار کافی برخوردار است.

۱-۲-۳- سنجش پایبندی دینی بطور غیرمستقیم:

اشاره کردیم که برای نزدیک شدن به واقعیت، پایبندی دینی را بطور غیرمستقیم نیز مورد بررسی قرار داده‌ایم. صرف‌نظر از تفکیک‌های ذهنی ابعاد دین در واقعیت زندگی افراد همه ابعاد بصورت بهم پیوسته و تفکیک نشده بروز می‌نمایند. هلی‌الاصول فردی که به اصول اعتقادی دین خود پایبند است دستورات اخلاقی و عملی آن را نیز رعایت می‌کند. و بنابراین می‌توان نتیجه گرفت اگر افراد به برخی از قواعد اخلاقی و عملی پایبندند و یا اینکه در زندگی روزمره خود ارزشهای مذهبی خود را رعایت می‌کنند به اصول اعتقادی آن نیز تاحدی پایبند باشند. حتی می‌توان ادعا نمود پایبندی دینی زمانی بالاترین میزان خود را خواهد داشت که افراد در زندگی روزمره خود توجه به ارزشهای دینی داشته باشند و آنها را عملاً رعایت نمایند. به همین منظور برای سنجش غیرمستقیم پایبندی دینی ۹ سؤال و یک گویه در زمینه ارزشها و علائق پاسخگویان در نظر گرفته شده است که معرفهای آن نامگذاری فرزندان، مناسبت مورد نظر برای ازدواج، خصوصیات همسر ایده‌آل، خصوصیات انسان ایده‌آل، ترجیح مسافرت به شهرهای مذهبی، ترجیح دیدن برنامه‌های مذهبی تلویزیون، ترجیح رفع کمبود اماکن مذهبی در محله زندگی، اهمیت نوع دین دوستان، مصرف پول برای امور خیریه یا سفرهای مذهبی، داشتن آرزوی مطابق با ارزشهای مذهبی (مثل رستگاری و عاقبت بخیری، سفر به مکه، شهادت و...) می‌باشند. از مجموع نمرات بدست آمده پاسخگویان از این معرفها شاخص پایبندی به ارزشهای دینی را بوجود آورده‌ایم که در روابط دو متغیری با متغیرهای مستقل (عوامل مؤثر) مورد استفاده قرار گرفته است.

۳-۳- سنجش بوسیله طیف برش قطبین:

اشاره کردیم برخی از معرفهای پایبندی دینی بوسیله طیف برش قطبین سنجیده شده است. این طیف که از ۲۳ جفت صفت متضاد (جملات متضاد در مورد معرفهای پایبندی به ابعاد مختلف دین) همراه با یک پیوستار پنج قسمتی در میان هریک از جفت صفتها تشکیل شده بود و پس از بیان مقدمه‌ای به شرح ذیل در اختیار پاسخگویان گذارده می‌شد تا آنها نظر خود را در مورد هر گویه (جفت صفت) بر روی طیف علامت گذارند.

۳-۴- انتخاب دانشکده‌ها:

با توجه به آنکه جامعه آماری ما دانشجویان دانشگاه آزاد واحد تهران شمال بود و از آنجا که نوع رشته تحصیلی افرادی که از متغیرهایی بود که می‌توانست بر میزان پابندی دینی آنان مؤثر باشد و چون این احتمال وجود داشت که در دوره‌هایی که از سوی مؤسسات مختلف بصورت قراردادی با دانشگاه برای کارکنانشان دایر شده بود افرادی وجود داشته باشند که ویژگیهای عمومی دانشجویان را نداشته باشند با حذف این دوره‌ها تعداد ۴۵۰ نفر پاسخگو را به نسبت جمعیت دانشکده‌های مختلف توزیع نموده‌ایم یعنی به میزان نسبت جمعیت هر دانشکده از جمعیت کل دانشگاه تعداد سهم پاسخگویی نمونه هر دانشکده مشخص گردیده است. سهم هر دانشکده از تعداد پاسخگویان نمونه در جدول ۲-۳ آمده است.

جدول (۳-۱): توزیع پاسخگویان در هر دانشکده

دانشکده	دختران		پسران		کل پاسخگویان	
	مطلق	درصد	مطلق	درصد	مطلق	درصد
زبان خارجی	۶۲	۲۰/۲	۱۳	۹/۱	۷۵	۱۶/۷
مدیریت	۴۰	۱۳	۲۶	۱۸/۲	۶۶	۱۴/۷
علوم انسانی	۵۹	۱۹/۲	۵۴	۳۷/۸	۱۱۳	۲۵/۱
علوم پایه	۸۴	۲۷/۴	۳۱	۲۱/۷	۱۱۵	۲۵/۶
فنی و مهندسی	۳۳	۱۰/۷	۱۹	۱۳/۳	۵۲	۱۱/۶
الهیات	۲۹	۹/۴	۰	۰	۲۹	۶/۴
جمع	۳۰۷	۱۰۰	۱۴۳	۱۰۰	۴۵۰	۱۰۰

۳-۵- تحقیق مقدماتی:

پس از آزمایشهای اولیه و آماده شدن پرسشنامه در نیمه اول آبان ماه ۱۳۷۵ به همراه تمامی پرسشگران مرحله تحقیق مقدماتی انجام شد. از آنجا که پرسشنامه تهیه شده با توجه به اطلاعاتی که از جمعیت تحقیق بدست آمده بود تنظیم گردیده

و حداقل ۱۰ مصاحبه با دانشجویان دختر و پسر با آن انجام شده بود بنظر می‌رسید نیاز به اصلاح زیادی نداشته باشد لیکن به منظور:

۱- رفع اشکالات احتمالی

۲- پیش‌بینی دقیق‌تر طبقات جواب برخی از سؤالات باز

۳- آشنایی و تسلط پرسشگران با پرسشنامه و جامعه آماری

این مرحله از تحقیق انجام گرفت. در تحقیقات مقدماتی قرار شد کلیه پرسشگران حداقل با ۸ نفر پاسخگو مصاحبه نمایند به همین دلیل هریک از پرسشگران با چهار نفر دختر و چهار نفر پسر دانشجو مصاحبه‌های مقدماتی را انجام دادند. پس از انجام مصاحبه‌ها (۱۲۰ مصاحبه) اولاً متوجه شدیم هنوز پاره‌ای از اشکالات جزئی در جمله‌بندی سؤالات و برخی اشتباهات تایپی وجود دارد که باید رفع شوند. همچنین برای کاهش زمان مصاحبه مجدداً چند سؤال دیگر درهم ادغام و یا حذف گردیدند. جوابهای ابراز شده پاسخگویان نیز در پیش‌بینی طبقات جواب سؤالات باز کمک قابل توجهی نمود، پرسشگران نیز که با انجام مصاحبه‌ها یک تجربه عملی از این تحقیق پیدا کرده و بویژه با طرز کار با این پرسشنامه که از حجم و حساسیت و پیچیدگی برخوردار بود آشنا شده بودند از اقدام انجام شده بسیار اظهار رضایت می‌نمودند.

۳-۶- تحقیقات اصلی:

پس از پایان تحقیقات مقدماتی و رفع اشکالات پرسشنامه و تکثیر آن برای انجام تحقیقات اصلی با توجه به سهم هر دانشکده از تعداد کل پاسخگویان نمونه (جمعیت نمونه) پرسشگران بصورت گروهی به دانشکده‌های مختلف مراجعه و پس از انتخاب پاسخگویان با آنان مصاحبه می‌کردند. این مرحله طوری برنامه‌ریزی شده بود که پرسشگران حداکثر ۲ روز در هر دانشکده بیشتر حضور نیابند زیرا در غیراینصورت این احتمال وجود داشت که پخش شدن سؤالات و شناخته شدن پرسشگران بر دستیابی به واقعیت تأثیر بگذارد.

۳-۶-۱- انتخاب پاسخگویان:

برای انتخاب پاسخگویان پس از مراجعه به دانشکده‌ها و هماهنگی با مسئولین آنها ابتدا فهرست کلیه کلاسهای که در آن ساعت خاص درس داشتند گرفته می‌شد

و از میان آنها با روش نمونه گیری اتفاقی منظم چند کلاس به عنوان نمونه و جایگزین انتخاب می گردید. تعداد کلاسهای انتخاب شده به تعداد پرسشگران که در گروههای مختلف تقسیم می شدند بستگی داشت. پس از انتخاب کلاسها قبل از آنکه اساتید به سر کلاس بروند با آنها یک هماهنگی به عمل می آمد و در صورت موافقت آنها (که موارد عدم موافقتشان نیز بسیار زیاد بود) همزمان با ورود آنها به کلاس مراجعه کرده و با بیان یک معرفی چند دقیقه ای کار نمونه گیری و انتخاب پاسخگویان انجام می شد. نمونه گیری در بین پاسخگویان بدین صورت انجام می گرفت که تعداد کل حاضرین در کلاس (که در حین بیان معرفی توسط یکی از پرسشگران شمرده می شد) بر تعداد پرسشگران تقسیم می شد. بعد به دلخواه یکی از حاضرین در کلاس که معمولاً استاد مربوطه بود بین صفر تا آن رقم بدست آمده عددی انتخاب و این عدد شماره اولین نفر از حاضرین در کلاس که معمولاً از ردیف جلو یا آخر باز هم به انتخاب استاد درس مربوطه شمرده می شد بود و بعد از آن به تعداد رقم بدست آمده افراد شمارش و نفرات بعدی نیز تعیین می شدند. سپس از هر یک از آنها خواسته می شد که با یکی از پرسشگران بجای مناسبی برای مصاحبه بروند. برای مثال اگر تعداد حاضرین در کلاس ۳۲ نفر و تعداد پرسشگران ۴ نفر بودند از تقسیم ۳۲ بر ۴ عدد ۸ حاصل می شد، آنگاه از استاد می خواستیم بین عدد ۱ تا ۸ به دلخواه خود عددی را مشخص نماید برای مثال می گفتند ۳ آنگاه باز هم به انتخاب ایشان از ردیف اول یا آخر پاسخگویان شمرده می شدند اولین نمونه، سومین نفر شمرده شده بود و دومین آن از رقم $3+8$ و سومین نفر از رقم $3+8+8$ و چهارمین نفر با رقم $3+8+8+8$ تعیین می شدند تا در نهایت کلیه پاسخگویان بطور کاملاً تصادفی انتخاب و با آنان مصاحبه به عمل آید. در صورتیکه پاسخگوی انتخاب شده ای عدم رضایت خود را برای انجام مصاحبه اعلام می کرد یک نفر قبل از او و یا یک نفر بعد از او به عنوان جایگزین انتخاب می گردید. بدین ترتیب ۴۵۰ نفر پاسخگو که ۳۰۷ نفر آنان دختر و ۱۴۳ نفر آنان پسر بودند انتخاب شدند و از تاریخ ۷۵/۸/۲۲ تا ۷۵/۹/۱۳ مرحله تحقیقات اصلی انجام شد. دلیل بیشتر بودن تعداد دختران آن است که تعداد دانشجویان دختر دانشگاه آزاد واحد شمال تقریباً سه برابر تعداد دانشجویان پسر آن می باشد که همین نسبت در جمعیت نمونه نیز رعایت شده است.

۷-۳- استخراج:

پس از پایان تحقیقات اصلی تمامی پرسشگران در یک دوره که ۱۵ روز بطول انجامید، برای انجام مرحله استخراج پرسشنامه‌هایی که خود تکمیل کرده بودند و انتقال اطلاعات آنها به برگه‌های پیش‌نویس کامپیوتر شرکت نمودند. بدین منظور ابتدا جزوه راهنمای استخراج (code book) و برگه‌های پیش‌نویس کامپیوتری (Data sheet) که متناسب با راهنمای استخراج تنظیم شده بودند، تهیه و در اختیار پرسشگران قرار گرفت. با شماره‌گذاری کلیه صفحات پرسشنامه‌ها، استخراج آنها آغاز و طی یک هفته کار متوالی و یک هفته کار با فاصله به پایان رسید. پس از استخراج، کلیه پرسشگران در گروه‌های دوفره اطلاعات خود را به کامپیوتر وارد و یک نسخه از داده‌های خود را جهت تطبیق با اطلاعات مندرج در برگه‌های پیش‌نویس کامپیوتر چاپ نمودند. پس از تطبیق اطلاعات کامپیوتر با برگه‌های پیش‌نویس و مشخص کردن اشتباهات، پرسشگران به اصلاح اشتباهات خود پرداختند. با تنظیم برنامه اجرایی مناسب اولین توزیع فراوانی از اطلاعات گرفته شد، که با بررسی آن متوجه اشتباهات زیادی که پرسشگران هنگام ورود اطلاعات به کامپیوتر مرتکب شده بودند گردیدیم و طی دو هفته با مراجعات مکرر به اطلاعات کامپیوتر، برگه‌های پیش‌نویس استخراج و پرسشنامه‌ها، تمامی اشتباهات رفع و بالاخره اولین توزیع فراوانی کلیه متغیرهایی اینک اشتباهی داشته باشند تهیه گردید. با انجام اقدامات فوق و پس از مشخص کردن سطوح سنجش متغیرها، نوع محاسبه و آزمون آماری برای رابطه آنها مشخص شد. برای متغیرهای در سطح سنجش فاصله‌ای (پس از استانداردیزه کردن داده‌ها) از ضریب همبستگی پیرسون (۲)، برای متغیرهای در سطح سنجش ترتیبی از ضریب همبستگی اسپیرمن (S)، برای متغیرهای در سطح سنجش اسمی چندگانه از آزمون F و ضریب E و برای سطح سنجش اسمی دوگانه از آزمون T استفاده شده، همچنین سطح معنی‌داری رابطه متغیرها تا ۰/۰۰۱ با (+++)، از ۰/۰۰۱ تا ۰/۰۱۰ با (++) و از ۰/۰۱۰ تا ۰/۰۵ با (+) نمایش داده شده است.

قابل ذکر است که در تدوین روابط دو متغیری فقط روابط متغیرهایی که معنی‌دار بوده‌اند آمده است. منظور از معنی‌داری آن است که نتایج بدست آمده در آن رابطه خاص ضمن پذیرش میزانی از خطا قابل تعمیم به سایر دانشجویان آن دانشگاه نیز می‌باشند.

۴- نتایج :

در این فصل به بیان نتایج بدست آمده می پردازیم ، به این ترتیب که ابتدا پابندی دینی کل پاسخگویان و پس از آن ، عوامل مؤثر بر پابندی آنان را با توجه به جنسشان مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۴-۱- پابندی دینی پاسخگویان:

همانطور که در فصل چهارچوب تئوریک بیان شد در این تحقیق پابندی دینی پاسخگویان در سه بعد عقاید، اخلاق، آداب، سنن و احکام مذهبی مورد بررسی قرار گرفته و پابندی دینی شاخصی است که از حاصل جمع این سه بعد بدست آمده است. علاوه بر این سه بعد که تحت عنوان سنجش مستقیم از آن یاد شد پابندی دینی بطور غیرمستقیم نیز سنجیده شده که در آن ارزشهای مذهبی مورد توجه بوده‌اند.

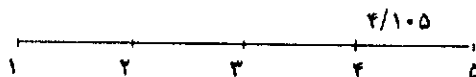
در ساخت این گزارش به دلیل اهمیت پابندی دینی که با روش مستقیم سنجیده شده‌اند ابتدا به تشریح پابندی به عقاید، اخلاق و آداب، سنن و احکام مذهبی پرداخته و سپس شاخص پابندی دینی پاسخگویان را ارائه می‌نمائیم، پس از آن به بیان ارزشهای دینی که پابندی دینی پاسخگویان را بطور غیرمستقیم سنجیده می‌پردازیم.

۴-۱-۱- پابندی به عقاید مذهبی:

پابندی به عقاید مذهبی به وسیله یک طیف برش قطبین با ۸ گویه و ۹ سؤال سنجیده شده است که هر یک از این گویه‌ها و سوالات به نحوی جزئی (معرفی) از پابندی به عقاید مذهبی پاسخگویان را در سطح سنجش ترتیبی مورد سنجش قرار داده‌اند.

در گویه‌هایی که بصورت برش قطبین مطرح شده‌اند برای هر یک از اجزاء پابندی به عقاید مذهبی ابتدا گویه‌ها یا جفت صفات متضاد متعددی که هر یک بنحوی جزئی از پابندی به عقیده مذهبی خاصی را در بر می‌گرفت طرح گردید، که پس از آزمایشات مختلف پرسشنامه و تحقیقات مقدماتی ۸ گویه آن انتخاب شد. برای جلوگیری از تأثیر سوء بر پاسخگویان این گویه‌ها در پرسشنامه طوری مرتب شده بودند که یک گویه با صفت مثبت و گویه پس از آن با صفت منفی، بی‌آنکه هیچ علامت یا عددی روی آنها باشد قرار گرفته و ترتیب آنها نیز با توجه به نزدیکی

موضوع و محتوای گویه‌ها (بدون توجه به اینکه گویه مربوط به متغیرهای مستقل یا متغیر وابسته است) صورت گرفته است. نمرات گویه‌ها نیز از طرف صفات منفی به سمت صفات مثبت از یک تا پنج شماره گذاری شده‌اند. از آنجا که به نظر می‌رسد در هنگام تحلیل و بررسی نتایج حفظ ترتیب ارائه گویه‌ها در پرسشنامه (تغییر جملات مثبت و منفی گویه‌های پشت سر هم) موجب پیچیدگی و کاهش درک آن گردد همانطور که در جدول (۴-۱-۱) ملاحظه می‌شود، کلیه صفات مثبت گویه‌ها در سمت راست و صفات منفی آنها در سمت چپ قرار گرفته‌اند در نتیجه در جدول (۴-۱-۱) درصد‌های سمت راست روی طیف بیانگر درصد پایبندی خیلی زیاد (+) و زیاد (+) و درصد‌های سمت چپ بیانگر عدم پایبندی خیلی زیاد (-) و عدم پایبندی زیاد (-) و درصد‌های وسط بیانگر پایبندی متوسط (+) می‌باشد. در این جدول نظر پاسخگویان روی هر گویه همراه با میانگینهای آنها آورده شده‌اند. در جدول (۴-۱-۲) نظر پاسخگویان روی سؤالات و پس از آن درصد پایبندی و عدم پایبندی در بعد عقاید مذهبی که از مجموع نمرات پایبندی به هر گویه بدست آمده است درج شده است. برای مثال روی گویه سوم ارقام ۴۶، ۳۳، ۱۲، ۴ و ۵ نوشته شده است که به معنی ۴۶ درصد پایبندی خیلی زیاد (+)، ۳۳ درصد پایبندی زیاد (+)، ۱۲ درصد پایبندی متوسط (+)، ۴ درصد عدم پایبندی زیاد (-) و ۵ درصد عدم پایبندی خیلی زیاد (-) می‌باشد. میانگین نظر پاسخگویان روی این گویه خاص نیز ۴/۱۰۵ است که در آخرین ستون سمت چپ جدول آمده است. در جداول (۴-۱-۱) و (۴-۱-۲) از مقایسه میانگین‌های گویه‌ها و سؤالات با هم می‌توان درک نمود که پاسخگویان به کدام جزء از عقاید بیشتر پایبند می‌باشند، که در اینجا بیشترین پایبندی را در اعتقاد داشتن به وجود خدا با میانگین ۴/۳۹۱ (سطر ۱۴ در جدول ۴-۱-۲) و کمترین پایبندی را در مجازات پیروان ادیان دیگر با میانگین ۲/۳۲۶ (سطر اول در جدول ۴-۱-۱) از خودشان داده‌اند. میانگین پایبندی به عقاید مذهبی پاسخگویان که در انتهای جدول (۴-۱-۲) آمده عبارت است از ۴/۱۰۷ یعنی پایبندی پاسخگویان به عقاید مذهبی بین زیاد و خیلی زیاد بوده است. (طیف زیر)

جدول (۱-۱-۴): درصد پابندی پاسخگویان به عقاید مذهبی،
سنجش با طیف (N=۴۵۰)

سوال	پابندی به عقاید مذهبی	میانگین
		(++)(+)(-+)(-)(--)
		۱ ۲ ۳ ۴ ۵
۹	توافق باحکومت اسلامی دارای اولویت برای سایر کشورهای اسلامی	۳/۰۵۲ (۱۹) * ۱۵ ۲۲ ۲۳ ۱۸
۱۰	توافق با اداره کشور فقط براساس قوانین دینی	۲/۴۰۲ (۳۲) ۲۳ ۲۳ ۱۵ ۷
۱۱	تاکید بر ضرورت اداره یک کشور براساس قوانین دینی	۳/۴۹۳ (۹) ۱۲ ۲۵ ۳۰ ۲۴
۱۲	احساس نیاز به پرستش خداوند	۲/۳۶۷ (۴) ۳۶ ۲۶ ۶۱
۱۳	اهمیت اعتقاد به خدا در زندگی مردم	۴/۰۴۷ ۴ ۷ ۱۵ ۳۰ ۴۴
۱۴	اهمیت اعتقاد به خدا در زندگی پاسخگو	۴/۳۹۱ ۱ ۲ ۹ ۳۵ ۵۴
۱۵	پذیرش معاد و حیات پس از مرگ	۴/۱۵۸ (۵) ۶ ۱۲ ۲۲ ۵۵
۱۶	پذیرش وجود بهشت و جهنم	۴/۰۶ (۶) ۷ ۱۳ ۲۷ ۴۸
۱۷	لزوم اسلامی شدن دانشگاهها	۳/۱۶ (۱۷) ۱۳ ۲۷ ۲۱ ۲۲
	شاخص پابندی به عقاید مذهبی	۲/۱۰۷ ۰ ۲ ۱۸ ۴۹ ۳۲

※ اعداد داخل پرانتز حاصل دویاسخ هیچ، اصلاً" و خیلی کم است.

جدول (۲-۴): همبستگی پایبندی به عقاید مذهبی

و متغیرهای تشکیل دهنده آن

متغیرها	پایبندی به عقاید مذهبی
مجازات پیروان ادیان دیگر	$S=0.2820+++$
دین فرزندان	$S=0.4783+++$
نذر کردن	$S=0.3912+++$
تقلید کردن	$S=0.6171+++$
تمهد و تخصص	$S=0.4956+++$
رفاه یا اعتقاد	$S=0.4712+++$
وجود شیطان	$S=0.5520+++$
صدقه	$S=0.5325+++$
ضرورت اسلامی شدن	$S=0.6193+++$
ولایت فقیه	$S=0.5673+++$
امکان اداره دینی	$S=0.3876+++$
ضرورت اداره دینی	$S=0.6815+++$
نیاز به پرستش	$S=0.2320+++$
اعتقاد به خدای مردم	$S=0.2688+++$
اعتقاد به خدای پاسخگو	$S=0.4888+++$
معاد	$S=0.5723+++$
قبول بهشت و جهنم	$S=0.5507+++$

۲-۱-۱-۴- اعتبارسنجش پایبندی به عقاید مذهبی:

برای تعیین اعتبار گویه‌های تشکیل دهنده این متغیر از ضرائب همبستگی آنها استفاده شده که چگونگی آن در جدول (۲-۴) آمده است، همانطور که در جدول مشخص می‌باشد همبستگی آنها قوی و معنی‌داری گویه‌ها با عقاید مذهبی بسیار زیاد ($+++ = 0.001$) می‌باشد لذا می‌توان اعتبار گویه‌ها و بنابراین نتایج حاصل از آنها را پذیرفت. یادآوری می‌شود که به منظور اطمینان بیشتر و جلوگیری از تأثیر خود اجزا برهم از روش احتساب همبستگی هر گویه با سایر گویه‌ها (correlation coefficient) استفاده کرده‌ایم. در این روش ضریب همبستگی بین

گویه‌ها بی‌آنکه نمره گویه مورد نظر در جمع نمره پایبندی به عقاید مذهبی حضور داشته باشند محاسبه شده‌اند (رفیع پور: ۱۳۶۰، ۲۴۹).
یادآوری می‌شود به دلیل ترتیبی بودن (ordinal) سطح سنجش متغیرهای مورد بحث از ضریب همبستگی اسپیرمن (S) استفاده شده است.

۴-۱-۲-۱- پایبندی به اخلاق مذهبی:

پایبندی به اخلاق مذهبی یکی دیگر از ابعاد پایبندی به دین است. این بعد بوسیله ۱۰ گویه برش قطبین و یک سؤال در سطح سنجش ترتیبی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج مربوط به پایبندی پاسخگویان به تک تک گویه‌ها در جدول (۴-۳) ارائه شده است. همانطور که در این جدول آمده است بیشترین پایبندی پاسخگویان به «لزوم توکل به خدا» با میانگین $4/711$ (سطر دهم در جدول ۴-۳) و کمترین پایبندی آنها در «دوستی دختر و پسر» با میانگین $2/224$ (سطر اول در جدول ۴-۳) نشان داده شده است.

میانگین پایبندی در بعد اخلاق مذهبی پاسخگویان ($4/036$) در انتهای جدول (۴-۳) نشان می‌دهد که پایبندی پاسخگویان به اخلاق مذهبی بین زیاد و خیلی زیاد بوده است. (طیف زیر)

پرتال جامع علوم انسانی

جدول (۳-۴): درصد پایبندی پاسخگویان به اخلاق مذهبی، سنجش با طیف (N=۴۵۰)

میانگین	عدم پایبندی به اخلاق مذهبی	(-)(-)(+)(++) ○-----○-----○-----○-----○	پایبندی به اخلاق مذهبی	ردیف
۲/۲۲۴	اگر دختر و پسر رعایت بعضی از مسائل اخلاقی را نکنند اشکالی ندارد که باهم دوست باشند.	○-----○-----○-----○-----○ ۱ ۲ ۳ ۴ ۵	دوستی دختر و پسر در شرایطی اشکال دارد.	۱
۲/۸۶	اگر قسمت کمی از موی خانمها پوشیده نباشد اشکال چندانی ندارد.	○-----○-----○-----○-----○ ۴۵ ۲۲ ۱۲ ۷ ۱۴	پوشش خانمها باید طوری باشد که اصلاً موی سر آنها پیداناشد.	۲
۳/۸۱۱	وقتی تفریح و سرگرمی مناسب برای جوانها وجود ندارد، نگاه کردن به فیلم غیرمجاز اشکالی ندارد.	○-----○-----○-----○-----○ ۸ ۹ ۲۱ ۱۹ ۲۳	با وجودیکه تفریح و سرگرمی مناسب برای جوانها وجود ندارد نگاه کردن به فیلم غیرمجاز اشکال دارد.	۳
۲/۶۱۸	وقتی انسان نتواند مخارج زندگی را تأمین کند به خودش اجازه می دهد اموال دیگران استفاده کند.	○-----○-----○-----○-----○ ۲ ۳ ۴ ۱۴ ۷۷	حتی اگر انسان نتواند مخارج زندگی را تأمین کند نباید به خودش اجازه بدهد که اموال دیگران استفاده کند.	۴
۲/۷۸۴	در یک میهمانی یا جشن عروسی هم	○-----○-----○-----○-----○	در یک میهمانی یا جشن	۵
۴/۲۴	در یک میهمانی یا جشن عروسی	○-----○-----○-----○-----○	در شرایطی خوردن مشروب	۶

جدول (۴-۴): همبستگی پایبندی به اخلاق

مذهبی با متغیرهای تشکیل دهنده آن

(N=۴۵۰)

متغیرها	پایبندی به اخلاق مذهبی
دوستی دختر و پسر	S=۰/۴۵۷۱+++
رعایت حجاب	S=۰/۴۵۱۱+++
دیدن فیلم غیرمجاز	S=۰/۴۴۹۰+++
عدم استفاده از اموال دیگران	S=۰/۲۱۸۰+++
اختلاط دختر و پسر	S=۰/۶۰۷۸+++
خوردن مشروب	S=۰/۵۲۲۵+++
دروغ	S=۰/۳۷۴۶+++
کمک به دیگران	S=۰/۳۸۴۲+++
دفاع از مظلوم	S=۰/۳۳۷۰+++
توکل	S=۰/۳۶۸۲+++
احساس گناهکاری	S=۰/۱۳۷۲+++

۲-۲-۱-۴- اعتبار سنجش پایبندی به اخلاق مذهبی:

باری تعیین اعتبار گویه ها از ضرایب همبستگی آنها ساتفده شده که چگونگی آن در جدول (۴-۴) درج شده است. همانطور که در جدول آمده است همبستگی آنها قوی و معنی اداری گویه ها با اخلاق مذهبی بسیار بسیار زیاد (۰/۰۰۱=+++)

یا بسیار زیاد (۰/۰۰۲=++) می باشد. بنابراین می توان اعتبار گویه ها و نتایج حاصل از آن را پذیرفت.

یادآوری می شود که در اینجا نیز به منظور اطمینان بیشتر و جلوگیری از تاثیر خود اجزاء بر اخلاق مذهبی، ضریب همبستگی بدون حضور نمره گویه مورد نظر در جمع نمره پایبندی به اخلاق مذهبی محاسبه شده است.

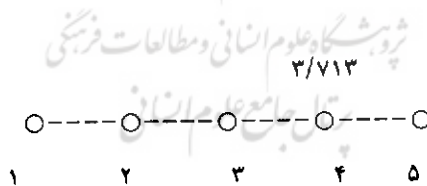
به دلیل ترتیبی بودن متغیرهای مورد بحث ضریب همبستگی مندرج در این

جدول (S) ضریب همبستگی اسپیرمن می باشد.

۳-۱-۴- پایبندی به آداب و سنن و احکام مذهبی:

بعد دیگر پایبندی دینی، پایبندی به آداب، سنن و احکام مذهبی است. این بعد نیز بوسیله ۵ گویه برش قطبین و ۶ سؤال مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج مربوط به پایبندی کل پاسخگویان به تک تک گویه‌ها و سؤالات نسبت به آداب و سنن و احکام مذهبی در جداول (۴-۵-۱) و (۴-۵-۲) آمده است و همانطور که مشخص است بیشترین پایبندی پاسخگویان در «ازدواج با همسر مسلمان» با میانگین (۴/۰۱۱) (سطر ۲ در جدول ۴-۵-۱) و کمترین پایبندی آنها در «مصرف نکردن پولی است که پیدا می‌کنند» با میانگین ۱/۶۵ (سطر ۷ در جدول ۴-۵-۲)

میانگین پایبندی به آداب و سنن و احکام مذهبی پاسخگویان ۳/۷۱۳ (انتهای جدول ۴-۵-۲) میباشد که بیانگر پایبندی کل پاسخگویان به آداب، سنن و احکام مذهبی بین زیاد و متوسط است، این مقدار بر روی طیف زیر نشان داده شده است.

جدول (۴-۶): همبستگی پایبندی آداب، سنن و احکام مذهبی با متغیرهای تشکیل دهنده آن (N=۴۵۰)

متغیرها	پایبندی به آداب، سنن و احکام مذهبی
جلوگیری از تخلف مسئولین	S=۰/۳۵۱۹+++
ازدواج با غیرمسلمان	S=۰/۱۹۴۹+++
علم و دین	S=۰/۴۹۹۰+++
نماز جوانان	S=۰/۱۱۹۱+++
روزه جوانان	S=۰/۱۹۵۵+++
امر به معروف و توبیخ رفتار دینی	S=۰/۲۱۹۷+++
پول پیدا کردن	S=۰/۲۷۹۵+++
رفتار طبق دستور دین	S=۰/۴۱۲۸+++
جبران گناه	S=۰/۴۷۸+++
ترک گناه	S=۰/۳۰۶۳+++
چگونگی عبادت	S=۰/۳۳۰۲+++

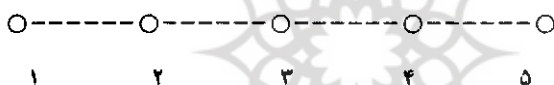
۲-۳-۴- اعتبار سنجش پایبندی به آداب، سنن و احکام مذهبی:

در اینجا نیز برای تعیین اعتبار گویه ها از ضرائب همبستگی آنها استفاده شده که چگونگی آن در جدول آمده است همبستگی آنها قوی و معنی داری گویه با بعد آداب، سنن و احکام مذهبی بسیار بسیار زیاد ($+++ = ۰/۰۰۱$) یا بسیار زیاد ($++ = ۰/۰۰۲$ تا $۰/۱$) می باشد. بنابراین می توان اعتبار گویه و نتایج حاصل از آن را پذیرفت، در اینجا نیز به منظور اطمینان بیشتر و جلوگیری از تاثیر خود اجزاء بر بعد آداب، سنن و احکام مذهبی ضریب همبستگی بدون حضور نمره گویه مورد نظر در جمع نمره پایبندی به آداب، سنن و احکام مذهبی محاسبه شده است. یادآوری می شود در اینجا نیز به دلیل ترتیبی بودن متغیرهای مورد بحث از ضریب همبستگی اسپیرمن (S) استفاده شده است.

۴-۱-۴- پایبندی دینی:

همانطور که پیش از این هم اشاره شد براساس تئوریها، مهمترین عناصر پایبندی دینی، پایبندی به عقاید، به اخلاق و به آداب و سنن و احکام مذهبی بود. اکنون به منظور بررسی پایبندی دینی، با توجه به آنکه ابعاد مطرح شده در فوق در سطح سنجش ترتیبی سنجیده شده‌اند، نمرات پاسخگویان در گویه‌های برش قطبین (۲۳ گویه) و سوالات مطرح شده (۱۶ سوال) را با هم جمع نموده و حاصل آن را به عنوان شاخص پایبندی دینی پاسخگویان مورد بررسی قرار می‌دهیم. همانطور که در جدول (۴-۷) مشاهده می‌شود اکثر، پاسخگویان در طبقه چهارم یعنی افراد با پایبندی دینی زیاد قرار می‌گیرند و میانگین پایبندی دینی برای کل پاسخگویان براساس یک طیف پنج‌درجه‌ای از یک تا پنج (۴/۰۱۱) است که آن نیز بیانگر پایبندی دینی بین زیاد تا خیلی زیاد است.

۴/۰۱۱

جدول (۴-۷): پایبندی دینی پاسخگویان (N=۴۵۰)

پایبندی دینی		طبقات جواب
درصد	مطلق	
۰	۰	خیلی کم
۰/۴	۲	کم
۲۰/۴	۹۲	متوسط
۵۶/۷	۲۵۵	زیاد
۲۲/۴	۱۰۱	خیلی زیاد
۱۰۰	۴۵۰	جمع
۴/۰۱۱		میانگین

جدول (۴-۸) منحنی میانگین پایبندی دینی پاسخگویان را نشان می‌دهد. در اینجا ما به اولین هدف این تحقیق که بررسی پایبندی دینی دانشجویان بود، دست یافته‌ایم.

۱-۵-۴- پایبندی به ارزشهای دینی:

همانطور که قبلاً نیز بیان شد پایبندی دینی علاوه بر سنجش مستقیم سه بعد پایبندی به عقاید، اخلاق و آداب و سنن و احکام مذهبی، بطور غیرمستقیم نیز سنجیده شده که در آن ارزشهای مذهبی مورد توجه بوده‌اند. برای سنجش پایبندی به ارزشهای دینی ۱۰ سوال در سطح اسمی طرح گردیده نظرات پاسخگویان در این زمینه در جدول (۴-۹) درج شده است. همانطور که از جدول مشخص است ۱۷/۶ درصد از کل پاسخگویان خواسته‌اند که نام فرزندانشان اسلامی باشد، ۶۲/۴ درصد مایل بودند ازدواجشان در یک مناسبت اسلامی باشد، ۴۵/۲ درصد خصوصیات اسلامی را برای انتخاب همسر در نظر داشتند، ۱۶ درصد آرزوهای معنوی و مطابق با ارزشهای دینی داشته‌اند، ۳۲/۷ درصد مایل بودند که پولشان را در راه خدا خرج نمایند، ۶۲/۲ درصد تأکید بر صفات اسلامی برای یک انسان کامل داشتند، ۱۲/۷ درصد بر اولویت ساخت مسجد برای محله‌شان تأکید کردند، ۲۰/۲ درصد شهرهای مذهبی را برای مسافرت انتخاب کرده‌اند، ۹/۳ درصد برنامه‌های مذهبی تلویزیون را ترجیح می‌داده‌اند و ۳۶/۹ درصد تأکید بر ضرورت مسلمان بودن دوستانشان داشته‌اند.

جدول (۴-۸): منحنی میانگین پابندی دینی پاسخگویان (N=۴۵۰)

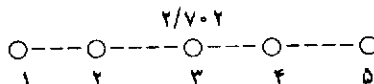
میانگین	۱	۲	۳	۴	۵	پابندی دینی پاسخگویان
۲/۳۲۶	○	○	○	○	○	مجازات پیروان ادیان دیگر
۳/۰۲۷	○	●	○	○	○	وادار کردن فرزندان به رعایت دستورات دینی
۳/۱۰۵	○	○	○	●	○	نادر کردن برای حل مشکلات
۳/۰۶۴	○	○	○	○	○	لزوم تقلید در دین با وجود پیشرفت علم
۳/۴۳۳	○	○	○	○	○	ایمان قوی نماینده مجلس
۳/۰۸۲	○	○	○	○	○	مذهبی تر و امنیت بیشتر
۳/۲۹۳	○	○	○	○	○	گمراه‌کنندگی شیطان
۳/۳۲۶	○	○	○	○	○	صدقه برای رفع بلا
۳/۰۵۲	○	○	○	○	○	لزوم ولایت فقیه
۳/۴۰۲	○	○	○	○	○	امکان اداره دینی جامعه
۳/۴۹۳	○	○	○	○	○	ضرورت اداره دینی
۳/۳۶۷	○	○	○	○	○	نیاز به پرستش
۳/۰۳۷	○	○	○	○	○	اعتقاد به خدا - مردم
۳/۳۹۱	○	○	○	○	○	اعتقاد به خدا - پاسخگو
۳/۱۵۸	○	○	○	○	○	معاد
۳/۰۰۶	○	○	○	○	○	قبول بهشت و جهنم
۳/۱۱۶	○	○	○	○	○	لزوم اسلامی شدن
۳/۱۰۷	○	○	○	○	○	میانگین پابندی به عقاید مذهبی

جدول (۹-۴): پایبندی پاسخگویان به ارزشهای دینی:

(N=۴۵۰)

خیر		بله		طبقات جواب	
				سؤالات	
درصد	مطلق	درصد	مطلق		
۸۲/۴	۳۷۱	۱۷/۶	۷۹	انتخاب اسم اسلامی برای فرزند	
۳۷/۶	۱۶۹	۶۲/۴	۲۸۱	ازدواج در یک مناسبت اسلامی	
۵۴/۴	۲۴۵	۴۵/۲	۲۰۵	تاکید بر صفات اسلامی در انتخاب همسر	
۸۴	۳۷۸	۱۶	۷۲	داشتن آرزوی معنوی و مطابق با ارزشهای دینی	
۶۷/۳	۳۰۳	۳۲/۷	۱۴۷	مصرف پول در راه خدا	
۳۷/۸	۱۷۰	۶۲/۲	۲۸۰	تاکید بر صفات اسلامی برای انسان کامل شدن	
۸۷/۳	۴۲۳	۱۲/۷	۵۷	تاکید بر اولویت ساخت مسجد برای محله	
۷۹/۸	۳۵۹	۲۰/۲	۹۱	انتخاب شهر مذهبی برای مسافرت	
۹۰/۷	۴۰۸	۹/۳	۴۲	انتخاب برنامه‌های مذهبی تلویزیون	
۶۳/۱	۲۸۴	۳۶/۹	۱۶۶	تاکید بر ضرورت مسلمان بودن دوستان	

از مجموع این سؤالات شاخص پایبندی به ارزشهای دینی پاسخگویان بدست آمده، جدول (۴-۱۰) بیانگر پایبندی به ارزشهای دینی کل پاسخگویان است. همانطور که از جدول مشخص است پایبندی به ارزشهای دینی ۱۴/۴ درصد از کل پاسخگویان خیلی کم، ۳۳/۱ درصد کم، ۲۷/۶ درصد متوسط، ۱۷/۶ درصد زیاد و ۷/۳ درصد خیلی زیاد بوده است. در مجموع ۵۲/۵ درصد از کل پاسخگویان ارزشهای دینی را در رفتارهایشان رعایت می‌کردند و ۴۷/۵ درصد رعایت نمی‌کرده‌اند. میانگین پایبندی به ارزشهای دینی کل پاسخگویان (۲/۷۰۲) می‌باشد. یعنی اکثر پاسخگویان بین کم تا متوسط به ارزشهای دینی پایبند بوده‌اند.

جدول (۴-۱۰): پایبندی به ارزشهای دینی

(N=۴۵۰)

پایبندی به ارزشهای دینی		طبقات جواب
درصد	مطلق	
۱۴/۴	۶۵	خیلی کم
۳۳/۱	۱۴۹	کم
۲۷/۶	۱۲۴	متوسط
۱۷/۶	۷۹	زیاد
۷/۳	۳۳	خیلی زیاد
۱۰۰	۴۵۰	جمع
۲/۷۰۲		میانگین

۴-۱-۶- اعتبار شاخص پایبندی دینی:

قبلاً همبستگی و اعتبار بین گویه‌های تشکیل دهنده پایبندی به عقاید، اخلاق و آداب، سنن و احکام مذهبی و پایبندی به ارزشهای دینی را ملاحظه کردیم، اکنون مناسب است که برای بررسی میزان اعتبار آنها همبستگی بین این ابعاد با پایبندی دینی مورد بررسی قرار گیرد. همانطور که در جدول (۴-۱۲) آمده است بین متغیرهای پایبندی به عقاید مذهبی، به اخلاق مذهبی، به آداب و سنن و احکام مذهبی، پایبندی به ارزشهای دینی رابطه قوی وجود دارد و نتایج آن نیز در حد بسیار بسیار زیاد ($+++ = 0/001$) معنی دار می‌باشد. در این جدول می‌همبستگی هر بعد با پایبندی دینی با حذف نمره آن بعد از جمع نمرات محاسبه شده است.

۴-۱-۵-۲- اعتبار سنجش پایبندی به ارزشهای دینی:

برای تعیین اعتبار گویه‌های تشکیل دهنده این بعد نیز از ضرائب همبستگی آنها استفاده شده که چگونگی آن در جدول (۴-۱۱) آمده است، همانطور که در جدول مشخص می‌باشد، همبستگی آنها قوی و معنی داری گویه‌ها با بعد پایبندی به ارزشهای دینی بسیار بسیار زیاد ($+++ = 0/001$) می‌باشد. بنابراین نیز اعتبار گویه‌ها و نتایج حاصل از آنها قابل پذیرش است. در اینجا نیز نمره گویه در جمع نمره پایبندی به ارزشهای دینی منظور نشده است.

جدول (۴-۱۱): همبستگی میان پایبندی به ارزشهای دینی با متغیرهای تشکیل دهنده آن (N=۴۵۰)

پایبندی به ارزشهای دینی	متغیرهای تشکیل دهنده پایبندی به ارزشهای دینی
S=۰/۳۵۶۵+++	نام فرزند
S=۰/۳۶۸۶+++	خصوصیت همسر ایده‌آل - متدین
S=۰/۲۴+++	مناسبت ازدواج
S=۰/۱۵۹۶+++	آروزها- عاقبت به خیری و انسان کامل شدن
S=۰/۱۲۲۷+++	مصرف پول- خیریه، زیارت، کمک به مستمندان
S=۰/۲۶۶۶+++	انسان ایده‌آل - دیندار با ایمان
S=۰/۳۲۸۶+++	کمبود محله
S=۰/۳۵۴۸+++	مسافرت مجانی
S=۰/۳۰۲۳+++	برنامه تلویزیون
S=۰/۳۴۹۶+++	دین‌دوستان

از بررسی جداول و ضرائب همبستگی هر سه متغیر (جداول ۴-۲، ۴-۴، ۴-۶، ۴-۹، ۴-۱۱ و ۴-۱۲) با اجزاء آنها و با هم می‌توان نتیجه گرفت:

۱- گویه‌های طرح شده برای سنجش این متغیرها معتبر هستند و نتایج بدست آمده از آنها قابل اطمینان می‌باشد و نتایج حاصله را میتوان به تمامی افراد جامعه آماری (دانشجویان دانشگاه آزاد واحد تهران شمال) تعمیم داد.

۲- با توجه به اینکه اجزای متغیر پایبندی دینی هر یک با صروشهای متفاوت از هم سنجیده شده‌اند و عناصر تشکیل دهنده آنها نیز متفاوت است وجود همبستگی قوی بین آنها و سطح معنی داری بسیار زیاد می‌تواند بیانگر اعتبار روشهای بکار گرفته شده و عناصر تشکیل دهنده شاخصها باشد. (این دومین هدف تحقیق بود که ما در اینجا به آن رسیده‌ایم).

یادآوری می‌شود به دلیل فاصله‌ای بودن متغیرهای مورد بحث ضریب همبستگی مندرج در این جدول (r) ضریب همبستگی پیرسون می‌باشد.

جدول (۴-۱۲): ضرایب همبستگی متغیرهای وابسته با یکدیگر (N=۴۵۰)

پایبندی دینی	پایبندی به ارزشهای دین	پایبندی به آداب، سنن و احکام مذهبی	پایبندی به اخلاق مذهبی	متغیر
$r=0/7826$ $S=+++$	$r=0/6821$ $S=+++$	$r=0/6755$ $S=+++$	$r=0/7402$ $S=+++$	پایبندی به عقاید مذهبی
$r=0/7562$ $S=+++$	$r=0/6305$ $S=+++$	$r=0/6411$ $S=+++$		پایبندی به اخلاق مذهبی
$r=0/7057$ $S=+++$	$r=0/6522$ $S=+++$			پایبندی به آداب، سنن و احکام مذهبی
$S=+++$				پایبندی به ارزشهای دینی